

Uluslararası Politikada Devletin Yeri: Liberteryen Bir Eleştiri

İHSAN DAĞI*

Devletin dış ilişkiler ve güvenlik politikası alanlarındaki meşru yeri, liberalizm tartışmalarında üzerinde durulmayan bir konudur. Bu tartışmalarda mikro-ekonomik analizin "kapalı ekonomi" varsayımına benzer bir kapalı toplum ve izole devlet varsayımının yapıldığı görülüyor. Karmaşık ekonomik, siyasal ve toplumsal küresellik alanlarının oluştuğu günümüzde devletleri de diğer devletlerle ve uluslararası örgütlerle ilişkilerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu ilişkilerin içeriğine ve kapsamına ilişkin tanımlar yapmak, sınırlamalar getirmek liberal siyasal teorinin ilgi alanı olmalıdır. Bu çalışmada, bir yandan devletin uluslararası politikadaki meşru yerine ilişkin oldukça radikal görülebilecek liberteryen bir eleştiri getirilirken, diğer yandan da mevcut uluslararası sistem veri alınarak liberalizmin temel sorunsallarının uluslararası siyasal pratikteki yeri irdelenmektedir.

Devletin Sınırları ve Bir İktidar Alanı Olarak Dış Politika

Devlet, onu oluşturan bireylerin üstünde bir değer ve amaç taşımaz. Meşruiyetini kolektif ihtiyaçların kolektif bir iradeyle ve kurumla karşılanması ihtiyacından alır. Müdahalede bulunmayan, gözeteni; hak dağıtmayan fakat hakkı koruyan ve kollayan 'gece bekçisi' devlettir aslında tanımlanan.

* Y. Doç. Dr. İhsan DAĞI, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Böylesine minimal bir devletin bile üç temel işlevi olduğu söylenir: Savunma, iç güvenlik ve adalet hizmetleri. Adalet ve iç güvenlik, özgürlüklerin içte, savunma ise dışa karşı korunmasıyla ilgilidir. Liberal siyaset, iktidarın anayasal çerçevede sınırlandırılmasının ötesinde, devletin meşru faaliyet alanının daraltılmasını öngörür; ekonomik ve sosyal yaşamın tanzimi devlete bırakılmaz. Devlete atfedilen temel işlevlerden savunma, dolayısıyla dış politika ve güvenlik politikaları da devletin tekel oluşturduğu bir **iktidar alanı ve aracıdır**, bu nedenle sınırlarının çizilmesine liberal siyasal teori ilgisiz kalamaz. Unutulmaması gereken konu, bireysel özgürlüklerin ve liberal değerlerin devletin dış politikasavunma alanlarında uyguladığı politikalar nedeniyle de çığnenebileceği gerçeğidir. Devletlerin 'iç'e ilişkin rolünde ve iktidarında gerçekleştirilen sınırlandırmalar 'dış' ilişkiler alanında da taşınmazsa, bu alanlarda güçlü devlet nihai olarak 'iç'e de müdahalede bulunabilecektir. Çünkü, dış politikaya ilişkin alınan kararlar, girişilen uluslararası yükümlülükler ekonomik, toplumsal ve siyasal süreçleri de yerel düzeyde bağlar. Oysa devletin genel bir ulusal savunma gerekçesiyle 'içeriyi' dış bağlantılar ve ilişkiler yoluyla belirlemesine izin verilemez. Dolayısıyla devletin ne tür uluslararası yükümlülükler altına girebileceğinin sınırlarının çizilmesi gerekir, çünkü gerçekte yükümlülük altına sokulan bireylerdir.

Örneğin savunma gerekçesiyle ne tür bir askeri ittifakın

devletin sınırlı tanımıyla çatışmayacağını belirlemek gerekir. NATO gibi ortak savunma esasına dayanan bir ittifaka giriş, sınırlı ve nötr devlet perspektifinden nasıl savunulabilir veya meşrulaştırılabilir? Katılma kararını alma yetkisi kime aittir? Hükümet mi, parlamento mu, yoksa halkoylaması mı katılma kararını belirleyecektir? Bu tür ittifaklar ortak savunma-ortak sorumluluk esasına dayandığından, örneğin Türkiye'ye yönelik bir dış saldırı durumunda bütün üye devletler ve dolayısıyla bu devletlerin vatandaşları antlaşma gereği yükümlülükler altındadırlar. Oysa Türkiye'nin ittifaka katılma sürecinde üye ülkelerin vatandaşlarının söz hakkı olmuş mudur? Aynı sorular bütün üye ülkelerin katılım sürecinde ileri sürülebilir. Sadece ittifaka katılmak isteyen ülke vatandaşlarının değil, üye ülkelerin vatandaşlarının da katılacak yeni üyeyi kabul etmek açısından hakları olması gerekir. Yani hükümetler, imzaladıkları bir askeri ittifak ile vatandaşlarını öngöremeyecek sorumluluklar altına sokmaktadır. Dolayısıyla, devletin dış politika ve güvenlik arayışlarında giriştiği ilişkilerin niteliği önemlidir ve vatandaşlara dayattığı sorumluluklar nedeniyle de bu alandaki eylem özgürlüğünün sınırları olmak durumundadır.

Yine benzer bir biçimde, "siyasal iktidarın verdiği bir kararlar Avrupa Birliği'ne katılımı, sınırlı ve tarafsız devlet anlayışıyla bağdaşır mı?" sorusunu yöneltmek gerekir. Avrupa Birliği'ne giriş, temelde siyasal bir tercih olduğuna göre ve entegrasyon sürecinin dış politika yöneliminin ötesinde 'iç'i belirleyici etkisi gözönüne alındığında, nötr ve sınırlı devletin böyle bir yetkisinin varlığı tartışılmalıdır. Bu nedenle birçok AB üyesi katılım öncesi halkoylaması yapmıştır. Ekonomik bir birliği aşım siyasal bir yapıya dönüşen böylesi bir entegrasyon süreci son derece bağlayıcı niteliklere sahiptir. Ülkenin siyasal, kültürel ve ekonomik yapısını uzun dönemde dönüştürücü işlevleri mevcuttur. Dolayısıyla bu dönüşümün onaylanıp onaylanmadığının tesbiti gereklidir. Bu durum, uluslararası antlaşmaların parlamento tarafından onaylanmasını öngören mekanizmadan daha doğrudan bir onayın olmasını gerektir.

Sınırlı devlet, yeniden-dağıtıcı işlevi ve amacı olmayan bir devlettir. Oysa dış ilişkilerde baskın ve yetkin bir devlet bu tür bir sürece de girebilir. Çünkü dış politika giderek daha ekonomik bir içerik ve yönelim kazanmak-

tadır. Dış politikayı dış ticaret politikasından, onu da makro ekonomi politikalarından ayırdetmek zordur. Dolayısıyla eğer dış ticaretin devlet müdahalesi ile "düzenlenmesi" liberal bir bakış açısından kabul edilemez ise, pratikte böyle bir işlemlerle sonuçlanan dış politika yetkilerine sınırlandırmalar getirmek kaçınılmaz olur. Örneğin Türkiye'nin Gümrük Birliğine giriş gerekçelerinden biri, yerli sanayi dış rekabete açma, ekonomide verimliliği geliştirme isteğidir. Piyasa mekanizmasının etkin işleyişine hizmet etmesi açısından son derece meşru olan böylesi bir karar, siyasal iktidarın dış ekonomik ilişkileri düzenleyerek ve daha da vahimi bu alanda istisnalar ihdas ederek piyasaya müdahale edebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Böyle bir kararın yeniden dağıtıcı işlevleri de vardır. Örneğin, otomotiv sektöründe ithalatın bazı niteliksel şartlara bağlanması hem bir korumacılık politikasıdır, hem de bütün korumacı politikalar gibi sektörel bazda kaynak aktarımı yapan piyasa müdahaleleridir. Artan küresel ilişkiler ağında dış politikayı dış ticaret politikasından ayırtırmak giderek zorlaştığı için devletin dış politika alanında edindiği geniş ve sorgulanmayan yetkileriyle ekonomiye müdahalelerde bulunması üzerinde durulmalıdır. Genellikle gözden kaçırılan bir müdahale alanıdır bu. Bu bağlamda, liberteryen bir perspektiften sorgulanması gereken bir diğer konu da gümrükleme yetkisi ve politikasıdır. Ülke içine mal girişinin koşullarını düzenleme yetkisi klasik devlet anlayışında hep varolagelmıştır. Temelde piyasa koşullarına bir müdahaledir gümrükleme. Belirli ekonomik grupların, sektörlerin korunduğu, kaynak transferinin yapıldığı, böylece devlet otoritesinin yaratıldığı ve pratize edildiği bir alandır bu. Bazı sektörler gümrük duvarlarının (siyasal iktidarın) koruyucu kanatları altına alınarak yeniden dağıtıcı bir süreç işletilmektedir. Sonuç, sivil alanın giderek siyasal alan içerisinde zayıflamasıdır. Benzer biçimde aynı şeyleri dış ticaret teşvikleri için de söylemek gerekir. Kaynak aktarıcı ve yeniden dağıtıcı işlev ve sonuçlarıyla dış ticaret teşvikleri sınırlı devlet anlayışıyla bağdaşmaz. Bu tür mekanizmaların varlığı ve kullanımı devletin iç ve dış politikalarının keşiştiği noktalardaki gücünü artırır.

Bir başka konu, yabancı ülkelere uygulanan ticari ambargolardır. Dış politika hedeflerine ulaşmada özellikle liberal devletlerin sık kullandıkları bir araçtır bu. Ticaret ambargoları liberal devletlerin daha zorlayıcı doğrudan

müdahale yöntemlerinden sakınmak üzere geliştirilen meşru bir yaptırım gücü olarak düşünülür. Ambargo, bir dış politika kararıdır ve tartıştığımız diğer alanlar gibi "iç"e ilişkin dayatıcı bir düzenlemesi vardır. Ticari ambargoya siyasal iktidar karar vermekte, böylece yabancı bir ülke ile yapılan ve doğal olarak özel sektör kuruluşlarının yürüttüğü ticari faaliyetlerin durdurulması öngörülmektedir. Yani siyasal iktidar tarafından alınan bir dış politika kararı 'içeriye' belirlemede, vatandaşların özgürlük alanını daraltmaktadır. Bu, bireylerin dış ticaret serbestisine vurulan bir darbe, getirilen bir kısıtlama, devletin iç ekonomik süreçlere bir müdahalesi olarak, sınırlı devlet ilkesiyle çelişir. Örneğin, Körfez Krizi sonrası Irak'a karşı BM'in aldığı ekonomik ambargo kararına Türkiye de katıldı. Bu dış politika kararının içeriye yansımaları son derece olumsuz oldu. Irak ile ticari ilişkilere girmiş şirketlerin-bireylerin ellerinden böyle bir pazar, devletin dayatıcı kararı sonucu alındı. Şirketler alacaklarını alamaz oldular, kimileri battı. Geçimini Irak ticaretinden sağlayan insanların özel yaşamları devletin dış politika gerekçesiyle aldığı bir karar sonucu karardı. Sınır ticaretine dayanan bölge ekonomisi çöktü, işsizlik arttı, göç yoğunlaştı, PKK için uygun bir ekonomik zemin oluştu.

Ticaret ambargosu liberal Batı devletlerinin uluslararası politikada başvurdukları yaygın bir araçtır; şiddet boyutlarına ulaşmayan bir uluslararası yaptırım mekanizması olarak da oldukça olumlu bir yapısı olduğu düşünülür. Ama, iç ekonomik süreçlere ve bireyin özgürlük alanına getirdiği kısıtlamaları gözönüne aldığımızda, sınırlı-minimalist devlet ilkesi açısından yeniden düşünülmesi gereken bir yöntemdir.

Savunma alanında da birkaç noktaya değinmekte fayda vardır. Hür bir ülkenin saldırıya uğradığında kendini savunma hakkı vardır. Ama Ayn Rand'ın ifade ettiği gibi bu, o ülkenin hükümetine zorunlu askerlik uygulaması hakkını verir mi? Bireyin özgürlüğünü, kendi yaşamı ve hatta bedeni üzerindeki tasarruf hakkını savunma gerekçesiyle devletin kısıtlama, yok etme hakkı var mıdır? Gönüllü askerlik veya bir gönüllü askerlik türü olarak profesyonel ordu, meşruluğu ve etkinliği tartışılmayacak tek yöntemdir.¹ Birçok liberal demokratik ülkede halen

1 A. Rand, "Savaşın Kökleri", çev. A. Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Der. A. Yayla, *Siyasal Kitabevi*, 1993, s. 345.

uygulanmakta olan mecburi askerliğin, liberal devletin varoluş nedenleriyle açıklanması zor görülmektedir. Zorunlu askerlik uygulayan bir devletin, ülke savunması dışında, başka bir ülkeye veya bölgeye asker göndermesi daha da zordur. Çünkü artık ülke savunması tezi de mevcut değildir.

Kısaca, sınırlı devlet anlayışı devletin meşru faaliyet alanlarıyla ilgiliyse, dış politika ve savunmayı bu meşru alanın içinde sayıp, sorgulamayı-tartışmayı kapatmak mümkün değildir. Çünkü bu alanlarda devletin elinde bulundurduğu güç sınırlı devletin içte uygulamasını zora sokacak boyutlara ulaşabilir.

Liberalizm ve Uluslararası Politika²

Toplum, siyaset ve ekonominin "birey" etrafında ahlaksal bir temellendirmesi olarak liberalizm özde ulusal düzeyde düşünülen bir yapılanmayı ifade eder. Oysa günümüz sorunları ulusal düzeyde kalan bakış açılarıyla anlaşılacak, çözümlenemeyecek kadar küresel yapılanmalarla bağlantılı haldedir. Uluslararası bağımlılıkları, sınırlamaları görmezlikten gelmek imkansızdır. Ulus devlet hiç bu kadar sınır ötesi bağlantılar, bağımlılıklar içine girmemiştir. Dolayısıyla, ulusal düzeyde bir "ideal yapılanma" olan liberalizmin de bu bağlantılara, dış dünyaya, onunla olan ilişkilere değin söyleyecek birşeyleri olması gerekir. Liberal uluslararası ilişkiler düşüncesinin öncülerinden Kant'ın da belirttiği gibi, dış ilişkilerin liberal ilkeler çerçevesinde "uygun" bir düzenlemesi yapılmaksızın ulusal düzeyde ideal bir liberal oluşum gerçekleştirilemez.³ Ayrıca, liberalizmin evrensel çıkarımlar taşıyan ahlaksal arka planı, onu ulusal sınırların dışına taşıyan bir düşünce biçimine de dönüştürür.

Aynı zamanda, ulusal düzeydeki yapılanmalarıyla liberal kategorisine giren devletlerin varlığı liberal bir devletin dış politikasında kendine özgü bir pratiğin veya ilkenin var olup olmadığına ilişkin soruları da gündeme getirir. Dolayısıyla liberalizm ile uluslararası politika arasındaki

2 Bu bölüm yazarın, "Liberalizmin Uluslararası Politika Açmazı" *Polemik*, Mart-Nisan 1994, s. 16-19 adlı çalışması esas alınarak geliştirilmiştir.

3 I. Kant, "Perpetual Peace", *Kant: Political Writings*, 2nd edition, Der. H. Reiss, *Cambirdge: Cambridge University Press*, 1991, s. 93-130.

ilişki pratik düzeyde, liberal devletin diğer liberal ve liberal olmayan devletlerle uluslararası platformda geliştirdiği ilişki kalıplarını çözümlenmeyi gerektirir. Liberal devletlerden oluşan bir dünya düzeninin daha barışçıl olacağı söylenir; çünkü liberal devletler birbirlerine karşı savaşırlar. Liberal olmayan devletlere karşı da, Kant'ın önerdiği gibi, konfederasyon biçiminde birleşebilirler.⁴ Liberal devletlerin, ideolojik gruplaşmaların egemen olduğu II. Dünya Savaşı sonrası dönemde birbirine savaşmamış olmaları liberal devletlerin barışsever olduğunun önemli bir göstergesidir. Yalnız, ideolojik kırılmaların, yerini büyük ölçüde ekonomik rekabete bıraktığı uluslararası siyasal homojenliğe ulaşıldığı düşünülen bu son dönemde liberal devletlerin birbirine yönelik "barışsever" tutumları daha net biçimde ortaya çıkacaktır. Ekonomik bloklar arasında şiddetlenen yeni uluslararası "ticari savaş hali" liberal devletlerin birbirine yönelik "barışsever" politikalarını da etkileyebilir.

Teorik bağlamda da çözümlenmesi gereken sorun, liberalizmin temel unsurlarının uluslararası politikaya ilişkin yaklaşımlarla ne denli örtüştüğü veya örtüşmediğidir. Başka bir deyişle, liberalizmin genel ilke ve sorunsalları ulusal politikayla mı sınırlıdır? Aynı veya benzer ilkelerden hareketle liberalizmin özgün bir uluslararası politika modeli, dış politika kılavuzu geliştirilmiş midir? Bu sorulara cevap arayan bir uluslararası ilişkiler perspektifi, hep ulusal politika çerçevesinde odaklaşan liberalizm tartışmalarına bir başka boyut getirebilir.

Liberalizmin temel unsurlarının⁵ uluslararası politika çerçevesinde bir değerlendirilmesi, bu iki alanın ne denli örtüşüp örtüşmediği veya uluslararası politikanın liberalizme ne tür teorik ve pratik sorunlar getirdiği konusunda bir ipucu verebilir.

Birey-Devlet

Problem öncelikle birey sorunsalı etrafında düşünülmektedir. Liberal bir siyasal rejimde temel değer birey-

4 M. Doyle, "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12, No. 3, 1983, s. 205-34; M. Doyle, "Liberalism and World Politics", *American Political Science Journal*, December 1986, s. 1151-1169.

5. A. Yayla, *Liberal Bakışlar*, Siyasal Kitabevi, 1993, s. 149-192.

dir. Bireyin merkeziliği hem ahlaksal bir düstur, hem de pratik bir amaçtır; çünkü her birey kendi başına bir değer, bir amaçtır. Uluslararası politikanın ise temel süjesi birey değil, devlettir. Devletin yanında bazı uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, hükümet dış kuruluşlar uluslararası politikanın diğer aktörleridir. Buna, bir dereceye kadar birey de, (özellikle uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde) katılabilir. Ama günümüz siyasal pratiğinde bütün bu aktörler, özellikle birey, devlet yanında ikincil konumdadırlar.

Uluslararası politikanın başlıca süjesi devlet ve diğer kolektiviteler olurken temel amaç da "ulusal çıkar" söylemi etrafında toplanır, bireyin özgürlüğü, refahı ve mutluluğu etrafında değil. Nihai amacın ulusal sınırlar içerisinde yaşayan bireylerin özgürlük, refah ve mutluluğunun çoğaltılması olduğu ileri sürülse de bu dolaylı ilişki uluslararası politikanın aktörlerinin amaçlarının, aktörlerin birey temeline değil "kollektif" tanımlara dayandığı gerçeğini değiştirmez. Yani kısaca birey, bireyin özgürlüğü veya kendi başına bir değer oluşu uluslararası politikanın önemli bir sorunsalını teşvik etmez. Bunun yerine devlet, özerk ve egemen bir ünite olarak kabul görmüş ve işlevler yüklenmiştir. Kendi başına bir değer oluş, özerklik ve özgürlük uluslararası düzeyde devlete atfedilmiştir. Yani devlet bireyle özdeşleştirilmiştir temel süje olarak. Oysa birey olgusunun ahlaksal ve siyasal düzeyde temel çelişkisi devlet veya herhangi başka bir kolektivitelerdir. Bireysellik kolektivitelerle bir karşı gelişir özde. Uluslararası ilişkiler teorilerinin dayandığı "domestic analogy" ile birey ve devletin yer değiştirmesi, liberal düşüncenin çok temel bir unsurunu, konusunu ve amacını devreden çıkarmış gibi görünmektedir.

Özgür Birey - Egemen Toplum

Liberalizmin başlıca sorunsallarından olan özgürlük ve özerklik, yine, bireyin özgürlük ve özerkliği üzerine odaklaşır. Oysa uluslararası politikada temel aktörler kollektif üniteler olduğundan özgürlük ve özerklik de onlara tanınmıştır; özgür olan ulustur, bağımsız ve egemen olan da. Buradan hemen "devletlerin egemenliği" ilkesine geliriz. Egemenlik "hakları" siyasal otorite tarafından kullanılır ve bu egemenliğin nasıl kullanıldığını da, "içişlerine karışmama" yasağı çerçevesinde diğer devletler, yani "yabancılar" tarafından sorgulanamaz. Birey,

nasıl liberal düşünce tarafından özerk ve moral süje olarak dışarıdan gelecek müdahalelere karşı korunursa, devlet de benzer gerekçelerle uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler tarafından korunur. Uluslararası müdahalenin meşrulaştırabildiği birkaç alan dışında, mevcut uluslararası sistem devletin egemenliği ve dış müdahalenin yasadışılığı prensibine dayanır.⁶

Fakat "birey-devlet" analogisinden hareketle devlete tanıyan özerklik ve egemenlik alanı, ulusal düzeyde bireyin lehine sonuçlanmayacak bir ilişkiler ağı üretebilir. Demokratik kontrol mekanizmalarının gelişmediği ulusal yapılarda siyasal otorite, "devlet egemenliğini" bireyin hak ve özgürlüklerini yok edecek bir biçimde kullanılabilir. Böylesi bir durumda liberal düşünce veya liberal devlet liberal olmayan bir devlete karşı müdahaleyi (dolaylı veya dolaysız) haklılaştırabilecek midir? Bu soru, hem müdahalenin liberal moralite tarafından nasıl temellendirilebileceği, hem de liberal devletçe bunun nasıl uygulandığı veya uygulanabileceği konusuna ulaştırır bizi. Böylesi bir ilişki veya açmaz özellikle insan haklarının uluslararası promosyonu çerçevesinde gündeme gelmektedir. Liberal pratik bu tür müdahalelere "müdahaleci" görünse de teorik düzeyde bazı karşı görüşler ifade edilmiştir. J.S. Mill, özgürlükçü bir sistemin kurulması amacıyla bir başka ülkeye müdahalede bulunmanın meşru olmayacağını söyler. Başarılı bile olsa müdahale sonucunun, adına müdahalede bulunulan halk için iyi olmayacağına inanır Mill. Çünkü, halkın demokratik kurumlara layık olup olmadığına gerçek ölçütü bu uğurda verilen mücadeledir. Özgürlük mücadelesiyedir ki insanlar özgürlüğün anlamını çözüp değerini anlayabilirler. Bu da vatandaşların özgürlüklerini ve siyasal haklarını koruyacak kurumlara sahip çıkmasının temel şartıdır. Özgürlüğün sürekliliği bu yolda verilecek mücadeleye bağlıdır, dolayısıyla bir dış müdahale ile böyle bir rejim kurmak anlamsızdır.⁷ Buna karşı liberal pratik, sıkı bir otoriteryen veya totaliteryen devlet aygıtı ile top-

lumsal kontrolü elinde tutan baskıcı rejimlere karşı özgürlük mücadelesinin tek başına başarıya ulaşmasının güç olacağını, dolayısıyla demokratik ve liberal değerlerin yayılması için dış teşvik ve desteğin, hatta bazı durumlarda askeri müdahalenin gerekli olduğunu dile getirirler.⁸

Komuniteryen liberallerden M. Walzer da devletin moral bir özne olarak özerkliği ilkesinden ve halkların self-determinasyon haklarından hareketle her ne adına olursa olsun yabancı bir ülkeye yönelik doğrudan müdahalelerin kabul edilemez olduğu ileri sürülmektedir. Liberal devletlerin demokratik liberal değerlerin yaygınlaşmasına yönelik müdahalelerini gayri meşru olarak gören Walzer'ın müdahaleye ilişkin tek istisnası, insanlığı şok edici boyutlara ulaşan insan hakları kısımlarıdır.⁹

Serbest Ticaret-Korumacılık

Liberal düşüncenin ekonomi felsefesi uluslararası sistemin kurucu ilkeleri ve pratiğiyle çalışma halindedir. Pazar ekonomisi ve serbest rekabet kavramlaştırılmaları, temelde ulusal sınırlar veri alınmaksızın düşünülür. Temel veri siyasal değil ekonomiktir: Ekonomik alan da globaldir. Daha doğrusu sermayenin, emeğin ve malın global akışkanlığı ve pazar birliği oluşturmaksızın serbest rekabetten, tam piyasa ekonomisinden ideal olarak söz etmek oldukça zordur. Pratikte pazar ekonomisi ve serbest rekabet ilkelerini konuşurken ulusal sınırlar, otoriteler ve müdahaleleri gözardı edemeyiz. Bir başka deyişle, gümrükleme yetkisi düzeyinde bile olsa ekonomik hayatta devletin müdahaleci gücü ve eğilimi ile küresel düzeydeki bir serbest rekabet olgusu çatışır. Ulusal ekonomik çıkarlarla küresel bir liberalizm arasındaki örtüşmezlikten kaynaklanan yaygın bir açmazdır bu. Oysa uluslararası ticaretin serbestliği ve gelişmişliği oranında uluslararası barışın da güvence altına alınacağı görüşü, uluslararası politik teoriye ve pratiğe liberalizmin bir katkısıdır. Dünya ticareti, devletlerin müdahaleleri nede-

6 R. J. Vincent, *Non-intervention and International Order*, Princeton University Press, 1979.

7 J. S. Mill, "A Few Words on Non-intervention", *Dissertations and discussions: Political Philosophical and Historical* (London, 1875), in M. R. Wicclair, "Human Rights and Intervention", *Human Rights and U.S. Foreign Policy*, Der. P. G. Brown & D. Maclean, Lexington: Mass., 1979, s. 150-151.

8 S. Talbot, "The New Hgopolitics: Defending Democracy in the Post-Cold War Era", *The World Today*, Vol. 51, No. 1, January 1995, s. 7-10; L. Diamond, "Promoting Democracy", *Foreign Policy*, Summer 1992, s. 25-46.

9 M. Walzer, *Just and Unjust Wars*, New York: Basic Books, 1979.

niyle, idealize edilen bir ilişkiler biçiminden uzak bir şekilde oluşur. Bütün ülkeler gibi liberal demokratik devletlerde de "korumacılık" önemli bir ulusal ekonomi ve dış ticaret politikasıdır. Son GATT görüşmelerinin zaman zaman kopma noktasına gelmesinin nedeni, liberal devletlerin bile dile getirdikleri korumacılık talep ve tehditleridir. Küresel ticarete anti-liberal bir bakış. Uzak Doğu ekonomilerine karşı ABD ve Avrupa Birliği'nin yani liberal ekonominin liderlerinin korumacılık eğilimi ilginçtir. Kısaca ulusal düzeyde liberal ekonomik ve siyasal düsturları benimsediklerini söyleyen ülkelerin uluslararası düzeyde dış ticarete olan müdahaleleri liberal ilkeler ve uluslararası politika arasında kurulmak istenmeyen ilişkinin veya gerginliğin önemli bir göstergesidir.

İçte Sınırlı - Dışta Güçlü Devlet

Liberalizmin bir başka temel ögesi olan sınırlı devlet ilkesine, uluslararası alanda bir yer bulmak, işlev kazandırmak ve anlamlandırmak da zor görülmektedir. Birey-devlet karşıtlığının bir uzantısı olan bu ilke, politikanın "güçle" tanımlandığı bir alanda açmazla düşmektedir. Ulusal düzeyde sınırlı olması istenilen devlet, uluslararası politikada müdahaleci, kapsamlı, dayatıcı ve güçlü olmak zorunda gibi görülmekte, gösterilmektedir. Ama bu güç, uluslararası arenada kullanacağı varsayılan bu güç, ulusal alanı da etkilemekten alıkonulamaz. Kısaca, içte liberal sınırlı devlet, güçlü ve müdahaleci devlet ayırıştırması oldukça zordur.

Bir başka açıdan bakıldığında, sınırlı devletin en önemli işlevlerinden birisinin dış tehditlere karşı ülkenin "güvenliğini" sağlamak olduğu kabul edilir. Oysa, paradoksal olarak güvenlik sorunsalı, devleti "sınırlı" faaliyet alanının dışına taşır. Güvenlik ve ondan doğan savunma ihtiyacını topyekün olarak görme eğilimi, "güvenlik söylemleri"nin toplumsal ve siyasal yaşamın diğer alanlarına yansımalarıyla sonuçlanır. Dolayısıyla liberal geleneğin tanıdığı dış güvenlik ihtiyacı, uluslararası politikanın kendine özgü dinamikleri ve güvenlik sorunsalının iç siyaset çekişmelerinde manipüle edilebilme yeteneğiyle, sınırlı devlet olgusunu daha kapsamlı, denetleyici ve müdahaleci bir devlet anlayışına dönüştürülebilir.

Ulusal Refah - Küresel Paylaşım

Uluslararası gelir dağılımındaki uçurumların nasıl aşılabileceği (aşmanın gerekli olduğundan hareketle) liberalizmin önünde duran bir başka sorundur. Bu konuda liberal gelenek çerçevesinde ortaya atılan çeşitli görüşler vardır. Rawls'ın sosyal liberalizmi, klasik liberalizme bağdaşmamakla birlikte, ulusal düzeyde dağıtımçı sosyal ve ekonomik politikaları haklılaştırırken, uluslararası alana da açılarak benzer bir modelin özünü oluşturmaktadır. Rawlsian adalet teorisini, "ilk durum", "bilinmezlik örtüsü" gibi kavramları devletlerarası ilişkilerden yola çıkarak yeniden yorumlayan Beitz, uluslararası dağıtımçı bir modeli haklılaştırmaktadır.¹⁰ Beitz, liberal düşünce geleneğinin cevaplanması gereken moral, teorik ve pratik bir sorunu gündeme getirmektedir: Kuzey-güney ayrımının yarattığı yeni bir dehşet dengesini.

Soğuk savaş sonrası artık iyice küreselleşen ve hatta tek merkezileştiği söylenen uluslararası politika-ekonominin temel kırılma noktalarından birisidir Kuzey-Güney ayrımı. Küresel sorunlara farklı yaklaşım Kuzey'de Güney'in sorunlarının çözümünü engellerken, Kuzey'de ekonomik ve siyasal tehditler dayatmaktadır. Borç krizi, çevre kirliliği, insan hakları, siyasi ve ekonomik göçmenler gibi gelişmelerin Kuzey ülkelerindeki ekonomik ve siyasal yansımaları öylesine endişe edilen boyutlardadır ki, söz konusu sorunlar küresel bir nitelik kazanmıştır. Kuzey-Güney ilişkileri yeni bir "dehşet dengesi" yörüngesine oturmaktadır. Bu, dağıtımçı tezler bağlamında, ulusal düzeydeki refah toplumuna benzer bir "uluslararası refah düzeni"nin pratik ve moral gerekçesini oluşturur. Rawlsian sosyal liberalizmin haklılaştırılabileceği böylesine bir gelişme "dağıtım" veya "yeniden dağıtım" düzenleyecek merkezi bir otoritenin oluşturulmasını gerektirir. Bu ise, devletlerin üzerinde bir başka otoritenin olmadığı uluslararası sistemin temel öncülleriyle bağdaşmaz. Ayrıca böylesi bir siyasal iktidar temerküzünün bireysel ve kolektif özgürlükler üzerinde yaratacağı baskı çok büyük olacaktır. Dolayısıyla sosyal liberalizmin sınırlı düzeyde de olsa izin vereceği bir uluslararası refah düzenlemesi anlayışı oldukça radikaldir. Güç dengesi, kurumsallaşma ve pratiğin gelenekselleşmesi etrafında

¹⁰ C. Beitz, *Political Theory and International Relations*, Princeton University Press, 1979.

oluşturulan "düzen"in, "anarşi"ye karşı tek çıkış olduğu uluslararası alanda, son derece devrimci bir yaklaşımdır bu. Klasik liberallerin vereceği ticaret serbestisine dayanan bir cevap ise bu serbestinin mevcut ekonomik yapılanmalar çerçevesinde Güney'in sorunlarını çözmede ne denli yeterli olacağı sorusuyla karşılaşacaktır.

Müdahale Yoluyla Demokrasi

Liberalizmin temel kavramları çerçevesinde ortaya çıkan bu sorunsallar liberal devletlerin dış politika yapımlarında fazla da dikkate alınmıyor gibidir. Genel prensiplerin koyduğu sınırlamaların ötesinde, liberal devletler kendi "değerlerinin" evrenselliği varsayımından hareketle dış politikalarında müdahaleci, dayatıcı bir tutumu rahatlıkla meşrulaştırabilmektedirler. Örneğin ABD'nin uluslararası politikaya aktif katılımının moral temellerinden birisinin "hür dünyanın değerleri"nin dünyada savunuculuğunu üstlenmek olduğu ileri sürülür. Liberal devletlerin "adil kurum ve prensipleri" sadece kendi ülkelerinde değil, yabancı ülkelerde de teşvik etmekle "yükümlü" oldukları sıkça dile getirilir. Liberal devletin kendi sınırları dışına taşan görev ve sorumlulukları vardır.¹¹ Demokrasi, insan hak ve özgürlükleri gibi liberal değerlerin uluslararası düzeyde korunması ve desteklenmesi, temelde "misyoner" bir tavidir. Woodrow Wilson'un müdahaleci liberalizmi... Bu ise 1789 Fransız, 1917 Rus ve 1979 İran devrimlerini izleyen devrim ihracı politikalarından, mantıksal ve moral bakımdan pek farklı değildir; paternalistik, müdahaleci ve hatta dayatıcıdır. Farkının, haklı, geçerli ve aktüel, yani evrensel olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ama bu fark bütün misyoncu söylemler tarafından ileri sürülür. Başka toplum ve kültürlerle karşı liberal değerler adına verilen böylesi bir "evrensel kavga" liberalizmin özgürlük ve özgüllük temel prensibi ile ne denli bağdaştırılabilir? Evrensel bir hakikatten ilham aldığı, ona dayandığını iddia eden bütün dış politika temellendirmeleri dayatıcı ve müdahaleci bir nitelik taşırlar. Ayrıca 'demokratikleştirme'nin bir dış politika hedefi olarak yürütülmesi, demokratik toplumlarla demokratik olmayan toplumları karşı karşı-

11 S. Talbott, "The New Geopolitics..."; K. Hoppel, "Democratization As Foreign Policy: The Case of Haiti", *The World Today*, Vol. 51, No. 1, January 1995, s. 11-14; C. Brewin, "The Duties of Liberal States", *The Condition of States*, ed. C. Navori, Open University Press, 1991, s. 208.

ya getirerek, uluslararası barış açısından bir tehlike teşkil edebilir. Demokrasiler barışçıldır ama demokratikleş(tir)me gerginliklere ve savaşlara neden olabilir.¹²

Bireyin, yabancı toplum ve ulusların kendi kaderini özgürce belirleme yetkisi olduğunu kabul etmek zorundadır liberal devlet. Ama bu, liberal değerlerin teşvik ve desteği doğrultusunda meşrulaştırılan müdahaleci dış politikalarla bağdaştırılmaz. Pratikteki hiyerarşik yapılanmaya rağmen, eğer devletlerin eşitliği ahlaki bir ilke olarak kabul ediliyorsa, bunun bir devletin diğer devletle ilişkisinde yaratacağı sınırlamaları da öngörmek gerekir. Bu da, bir devletin moral olarak bir diğerinden daha değersiz, daha az özgür, özerk ve egemen olmadığını kabulü anlamına gelir. Liberal uluslararası teorinin en yetkin savunucusu Kant için bireyler gibi devletler de ilişkilerini "tek taraflı ilkelere" göre düzenlemezler. Kendi çıkarlarımızı gerçekleştirmek için giriştiğimiz bir eylem, başkalarını kendi amacımız için araçsallaştırıyorsa moral olamaz. Evrensel moral yasalara uygunluk, kendini diğer aktörlerden ayrıcalıklı değil, onlarla aynı görmeyi gerektirir. Ancak genel evrensel bir yasa olmasını istediğimiz bir ilke üzerinde eylemin ahlaken temellendirilebileceği tezi uluslararası ilişkilere de açılmamak zorundadır.¹³ Ahlaklılık nasıl bireyin kendi çıkarlarına referanslarla temellendirilemezse, "ulusal çıkar"a yollamada bulunarak da haklaştırılmaz. Liberal devlet, ilişkilerinde salt ulusal iyiler, doğrular ve çıkarlarla da hareket eder-etmelidir. İnsanlığın egemen devletler biçiminde bölünerek kendi çıkarlarını başlıbaşına bir amaç, diğer ülkeleri de araç olarak nitelemeleri Kantçı liberal ahlakla bağdaşmaz. O halde, liberal bir dış politikanın temellerini oluşturan maksimler nelerdir? Evrensellik, başkalarını da kendi başına bir değer olarak görmek ve her rasyonel iradenin özerkliği...

Sonuç

Köklerini, liberal geleneğin bir başka düşünürü Hobbes'a dayandıran realist uluslararası ilişkiler teorisi, ev-

12 E. D. Mansfield & J. Snyder, "Democratization and the Danger of War", *International Security*, Summer 1995, s. 5-38.

13 A. Linklater, *Men and Citizens in International Relations*, London: Macmillan, 1984, p. 108-117.

rensel moral ilkelerin olmayacağını, olsa bile bunun devletlerarası ilişkilerde bir kılavuz rolü üstlenemeyeceğini ileri sürer. Bireyler arasında mevcut olan "ahlaklılık" sorunsalı ve ilişkisi, devletler arasında yoktur. Çünkü bu arenada devletlerin ahlaklılığı evrensel moral ilkelerle değil devletin gücünü ve çıkarını arttırmasıyla ölçülür. Hobbes'un liberal anlatımı çerçevesinde uluslararası alan, bir tür "doğal hali"ni yansıtır, yani savaş halini. Doğa (savaş) halinde ise en yüce değer ve amaç bireyin veya devletin kendi varlığını muhafaza etmesidir. Dolayısıyla devleti sınırlayan moral bir ilke, bağ veya durum sözkonusu değildir.¹⁴ Egemen devletlerin uluslararası sistemin esası olduğundan hareketle, Hobbes, ulusların çıkarlarının uyumlaştırılmayacağı, dolayısıyla çatışmanın-savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünür. Uluslararası politika, devletlerin güç için mücadele içinde oldukları bir savaş alanıdır.

Uluslararası "doğa halinden" uluslararası "siyasal toplum"a geçiş, tıpkı ulusal düzeyde olduğu gibi bir çıkış yolu olarak görünür kimi liberal düşünürlere. Ka :

cumhuriyetlerden (liberal devletlerden) oluşan bir evrensel siyasal örgütlenmenin uluslararası düzeyde savaş sorununu çözeceğine inanır.¹⁵ Çünkü, cumhuriyetler barışa eğilimlidir ve benimsedikleri evrensel etik çerçevesinde haklarını elde etmek için savaşın bir araç olmadığını, evrensel sivil hukuk sürecinde haklarına erişeceklerini kabul ederler. Kant'ın öngördüğü dünya devleti veya federasyonu gönüllü bir birliktir ve ulusların moral gelişmelerinin doğal bir sonucu olarak doğacaktır.

Liberal geleneğin ve uluslararası siyasal teorinin iki uç isminden biri olan Kant, liberal ahlak ilkelerini uluslararası alana taşıma çabasıyla ütopyik bir dünya federasyonu modeline ulaşırken, Hobbes, kendi liberal ilkelerinden bağımsız, insan doğası ve devletlerarası ilişkilerin olgusal gerçekliğini veri alarak realist bir uluslararası politika anlayışı getirmiştir. Günümüz liberal devletlerinin de liberal ilkeler-uluslararası politika açmazına düşmeden politikalarını büyük ölçüde Hobbesian liberal anlayış doğrultusunda yürüttükleri söylenebilir.■

¹⁴ R. J. Vincent, "The Hobbesian Tradition in Twentieth Century International Thought", *Millennium*, Vol. 10, No. 2, s. 91-98; H. Bull, "Hobbes and th International Anarchy", *Social Research*, Winter 1981, s. 724.

¹⁵ Kant, "Perpetual Peace": Linklater, *Men and Citizens in International Relations*, s. 115.